

**ȘCOALA – UN „PROCES SOCIAL EXTREM DE INTERESANT” LA
SULINA –EUROPOLIS. SEMNALARE DINTR-O SCRISOARE, DIN ANUL
1909,PĂSTRATĂ ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII ACADEMIEI
ROMÂNE,SEMNATĂ DE CĂPITANUL PORTULUI, EUGENIU BOTEZ –
SCRIITORUL JEAN BART**

*Dr. Delia BĂLĂICAN**

Cunoscut mai degrabă sub pseudonimul literar, Jean Bart –Eugeniu Botez(1877 - 1933) ofițerul de marină, a fost omul care a avut forța să schimbe realitățile lumii sale, iar memoria colectivă a reținut implicarea sa, cinstindu-i-o peste timp.

Astfel, Școala primară de băieți din Sulina, inaugurată la data de 29 septembrie 1909¹ – el însuși fiind unul dintre luptătorii aprigi pentru deschiderea școlii românești la Sulina – se va numi «Școala primară de băieți „Jean Bart”», din 22 iulie 1933, puțin timp după moartea sa².

Sulina a fost locul care i-a prilejuit celebritatea literară prin metamorfozarea în romanul *Europolis* a experiențelor trăite între anii 1909-1913 și 1915-1918³. Dincolo de firul narativ, tablourile încăpute în carte, documentează artistic dinamica lumii portuare de la granița țării, marcată de evoluțiile specifice politice și administrative, determinate defuncționarea Comisiei Europene a Dunării (1856 - 1930), statutul de «porto-franco» al Sulinei și recunoașterea Independenței de Stat a României (1878)⁴. Demersul de față propune și o reconsiderare a raportului biografie – operă literară, respectiv operă literară – realitate istorică, prin selectarea caracteristicilor de fond, istorice și culturale, care permit cercetării istorice să descopere părți ale realității improprii instrumentelor sale, apoi prin dubla operație de extragere din context și de recontextualizare, literatura prin excelență, pretându-se la decontextualizare structurală și la situarea sociologică a realității⁵, aduce acuratețe în cunoașterea subiectului⁶.

*Biblioteca Academiei Române.

¹ „Adevărul”, Anul 22, Nr. 7211, 2 octombrie 1909, p. 3.

² „Monitorul Oficial”, Partea I, Nr. 178, sâmbătă 5 august 1933, p. 5124.

³ Constantin Mohanu, *Jean Bart (Eugeniu Botez). Viața și opera*, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2001, p. 119 - 154; Lăcrămioara Manea, Mădălina Ciocoiu, Iuliana Costea, *Europolis. Destinul unui oraș – titlul unui roman*, Brăila, Editura Istros, 2013, pp. 66-67.

⁴ Constantin Mohanu, *op. cit.*, p. 266.

⁵ „Mulți istorici folosesc ca surse texte literare. [...] Dar această sursă nu devine niciodată obiectul principal al interogatoriului. Pentru literatură, dimpotrivă, valoarea ei de utilizare nu dispăre; este ceea ce oprește privirea și provoacă întrebări. Iată de ce istoricul literar nu separă lucrările de contextualizarea lor: ele sunt două fețe ale aceleiași monede, cea care definește însăși disciplina sa.” Paul Aron, (Re) faire de l’histoire littéraire. Discipline, objets, indisciplines, Paris, Anibwe, coll. Liziba, 2017, pp. 127-128.

O scrisoare inedită, datată 12 septembrie 1909, semnată de către căpitanul portului, Eugeniu Botez, păstrată în Colecțiile de Manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române, se prezintă precum o schiță a atmosferei dezvoltată în romanul *Europolis*, numind însă tranșant în paginile sale problemele sociale și politice complicate ale micii, dar cosmopolitei comunități de la marginea estică a țării, unde autoritățile centrale ajungeau mai greu, cu prilejul diverselor festivități.

Eugeniu Botez atrage atenția, prin corespondența sa, asupra unui „proces social extrem de interesant”, existent la Sulina, prin prevalența greacă: „grecii aici ne desnaționalizează”⁷.

Din perspectiva funcționarului statului român, cu limba română – limba oficială, era neconform că limba greacă să fie vorbită în administrație, pe stradă, în familiile mixte, în port etc. Din această cauză nu a considerat oportună deschiderea altei școli grecești în Sulina, ci dimpotrivă a văzut necesitatea de a sesiza autoritățile centrale și a le cere înființarea de școli românești, pentru restabilirea raportului. Chiar dacă invocă autocenzura impusă de cariera militară în numirea chestiunilor politice complicate, comparativ cu romanul, corespondența privată este spațiul unde își exprimă propriile idei referitoare la mediul în care trăiește și la a cărui organizare participă, din perspectiva funcției.

În legătură cu înființarea școlilor în Sulina, devenit „oraș pur grecesc”⁸ are o opinie extrem de tranșantă, când se pune problema redeschiderii, sub alt nume, a unei școli grecești: „Pentru numele Domnului și a tuturor sfinților, să nu faceți greșeala de a o aproba! Toată suflarea românească de aici, cât a mai rămas la Gura Dunării, v-ar blăstăma”⁹. Opinia sa despre grecii preponderenți la Sulina ar putea fi tratată drept xenofobie. Apelând la un episod al vieții sale private, faptul că cea de-a doua soție a fost evreică¹⁰, realizăm că rațiunea sa a fost diferită. Deși pare desuet, resortul declarațiilor sale este patriotismul, iar poziția de ofițer al armatei române impunea atitudinea fidelă, conformă cu politica statală de „românizare” a Dobrogei. Constantin Moisil caracteriza astfel situația din regiune: „Un haos de ambițiuni și de rivalități, de conflicte și de lupte pe terenul politic, economic și cultural, la care se mai adăugau nesfârșite ațătări și ingerițe din afară, iată ce era Dobrogea în primii ani după anexare”¹¹. În romanul *Europolis*, regăsim pasaje extinse de antropologie socială și culturală. Opera este totodată o scenă de exprimare a ideologiei timpului, prin intermediul personajelor, care uneori alunecau în extremism, de la xenofobie la misoginism, însă autorul își pune la

⁶Guillaume Bridet, *Ce que les sciences humaines font aux études littéraires (et ce que la littérature fait aux sciences humaines)*, în „Fabula-LhT”, n° 8, Dossier, May 2011, DOI: <https://doi.org/10.58282/lht.228>, <https://www.fabula.org/lht/8/bridet.html>.

⁷Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Fond Spiru Haret, S55/ DXCVII, 114, Emitent: Eugen Botez, căpitan; Destinatar: Spiru [Haret], Sulina, 12 septembrie 1909.

⁸*Ibidem*.

⁹*Ibidem*.

¹⁰„Monitorul Oficial”, Nr 149, 11 iulie 1924, p. 7974, în 1916 se căsătorește cu Maria Goldman.

¹¹Constantin Moisil, „Din istoria culturii românești în Dobrogea”, p. 1110.

punct protagoniștii, căutând echilibrul social. Grecii din *Europolis* sunt văzuți după stereotipurile vremii: Logaridis era „cel mai erudit și înțelept bătrân al portului”¹², însă altădată se pune în discuție puterea grecilor în „România noastră săracă”¹³, cu o retorică problematică: „Este sau nu grecul cea mai oață nație din lume?”¹⁴. În legătură cu afacerile, mai ales evreii nu scapă de dezaprobarea personajelor romanului¹⁵. Personajul „Bădița Traian”, avocat-apărător își câștigase un titlu de glorie prin introducerea limbii române în Primărie, unde ședințele Consiliului comunal se făcuseră în grecește și turcește¹⁶.

Jean Bart a fost considerat de critică, „prin problemele pe care le pune și prin felul cum privește și zugrăvește viața”, un scriitor „occidental”¹⁷, după publicarea primelor sale cărți. Gabaret Ibrăileanu motiva această deschidere prin faptul că Jean Bart era o persoană care călătorea mult, în țară și străinătate, în diverse medii sociale, fiind și o persoană educată. Criticul, la rândul său atras de ideile socialiste, nota despre Jean Bart: „A doua cauză căreia îi datorește el diferențierea sa în literatura română, este educația acelui manunchiu din generația lui, care a format vechiul socialism român”¹⁸. Tot Gabaret Ibrăileanu precizează: „Jean Bart n-a făcut politică socialistă militantă”¹⁹. Dar, această viziune de tinerețe, l-a făcut să privească astfel toată viața²⁰.

Cum subiectul marin era inedit în literatura română, cronicile dedicate romanului *Europolis*, apărut în anul 1933, puțin înainte de moartea sa, au reținut atmosfera specială din Sulina și modul cum scriitorul a surprins-o. În cotidianul „Adevărul”, articolul *Istoria pasională a Sulinei. Europolis - Noul roman al lui Jean Bart*, semnat Dr. Ygreco descoperă mentalitățile oamenilor, particularitățile locului, dar remarcă și stilul scriitorului, într-o perioadă de maximă dezvoltare a romanului românesc:

„Era și firesc ca după ce ne-a delectat zeci de ani cu delicioase povestiri scurte, sub formă de nuvele, în care domină totdeauna descrierea vieții din porturile noastre ca și aceea din porturile oceanelor, – Jean Bart să dăruiască literaturii românești, acum în vremea superbe înfloriri a romanului românesc, o operă epică în care să palpите puternic viața patetică și pitorească a celor care trăiesc în porturile noastre din comerțul pe apă. E

¹²Jean Bart (Eug. Botez), *Europolis*, Ediția a II-a, cu Prefață de G. Călinescu, București, Editura Adevărul, p. 11.

¹³*Ibidem*, p. 12.

¹⁴*Ibidem*, p. 22.

¹⁵*Ibidem*, p. 70.

¹⁶*Ibidem*, p. 235.

¹⁷Gabaret Ibrăileanu, *Note și impresii*, Iași, Editura Viața Românească, 1920, cap. „Jean Bart”, pp. 190 – 192.

¹⁸*Ibidem*.

¹⁹*Ibidem*.

²⁰*Ibidem*.

o amplă și nuanțată zugrăvire de caractere și temperamente, care rezumă viața unei întregi și complexe colectivități”²¹.

Pe drept cuvânt, cronicarul consideră că: „niciunul din scriitorii români nu cunoaște mai bine ca Jean Bart viața acelor suflete complexe, a acelor imaginații aprinse ale meridionalilor, care se agită în porturile noastre; fiindcă acolo, în porturi, dar și-n largul mărilor și ocnelor, și-a trăit el însuși viața închinată binelui și frumosului”²². Mai este remarcat încă un aspect esențial al romanului: „eroul central, personajul principal, e parcă însăși Sulina”; (...) „*Europolis* nu e un roman «de analiză», ci mai degrabă un tablou de moravuri dintr-un centru unic la noi, prin exotismul și originalitatea lui”²³. Continuă, delimitând coordonatele operei: „E o lume nouă, aceea a porturilor românești ce-și face acum intrarea în literatura noastră”²⁴. Semnatarul cronicii se oprește pentru ilustrarea stilului scriitorului Jean Bart la un citat de la începutul cărții, unde este descris personajul principal – Sulina, după care prezintă intriga, sosirea unei scrisori din America, care a răvășit portul.

„Ziua și noaptea se lucra la încărcarea vapoarelor. Numai în miezul zilei portul era mort. Sub ploaia de aur a soarelui de vară natura întreagă dormea moleșită. Nici o adiere, nici un semn de viață. Pământul și apa, oameni și animale cădeau parcă deodată într-o adâncă letargie. Nici o viețuitoare nu mai mișca pe cheiurile înfierbântate. Când soarele ajungea la zenit, portul mut, poleit într-o lumina orbitoare, părea în arșița zilei un oraș mort, adormit printr-o vrajă, pietrificat de veacuri, – un oraș fantomă”²⁵.

Transferând lectura de la roman la corespondența particulară, notele distinctive ale locului răzbat și mai puternic. Ofițer fiind, lui Eugeniu Botez – Jean Bart, nu-i era permis să activeze în domeniul politic, însă observa cu acuitate oamenii și funcționarea instituțiilor, era un patriot pătimaș și o persoană ce-și îndrepta atenția spre deznădăjduiții soții. Nu în ultimă instanță, s-a implicat, cu toată forța lui, în schimbarea benefică a societății în care a trăit.

Revenind, prezentăm în continuare, documentul de la care acest demers istoriografic a pornit:

„**Cabinetul Comisarului Maritim Sulina**, 12 septembrie 1909, 2 octombrie 1909.

Dragă Domnule Spiridon²⁶,

Nu mai știu nimic, ce faci? Și cum o duci? Pe tânărul Cole l-am văzut când s-a dus la Rotterdam cu Ionescu. Eu mă aflu în Sulina căpitan de port, într-o slujbă în care

²¹ „Adevărul”, Anul 47, Nr. 15116, 13 aprilie 1933, pp. 1-2.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Jean Bart (Eug. Botez), *Europolis*, Ediția a II-a, cu Prefață de G. Călinescu, București, Editura Adevărul, p. 7.

²⁶ Posibil să fie vorba despre scriitorul Spiridon Popescu (1864 – 1933).

mai găsesc timp să-mi reiau vechea ocupație de scriitor literar, după cum vei fi văzut în „Viața Românească”.

Dar nu despre asta voi să vorbesc.

După cum știi în Sulina școala grecească e închisă, nu știu dacă v-a parvenit o cerere de deschidere a școlei sub o nouă etichetă.

Pentru numele Domnului și a tuturor sfinților, să nu faceți greșeala de a o aproba!

Toată suflarea românească de aici, cât a mai rămas la Gura Dunării, v-ar blăstăma.

Nu poți înțelege lucrul decât dacă ai trăit aici, ca să cunoști Sulina.

Un oraș pur grecesc, până acum 6 ani ședințele Consiliului comunal se țineau în grecește, afișele pe stradă se publică în 2 limbi (grecește și românește).

La mine, la lucru vin greci stabiliți de 40 de ani și nu cunosc absolut niciun cuvânt românesc.

Ca în coloniile franceze fac cercetările și judecățile cu interpreți.

Crede-mă că grecii aici ne desnaționalizează.

Nu râde! ... Ascultă.

Copiii de român învață grecește, rușii cari sunt mulți aci știu grecește fără a ști românește.

Dacă unul din părinți e grec și celălalt rus, român, neamț, copilul iasă grec. Postașii români vorbesc grecește, vardiștii, negustorii, ambulanții strigă pe grecește. Funcționarii de la Comisia Europeană, de toate naționalitățile, nu vorbesc românește, dar vorbesc grecește cu toți lucrătorii lor din port. Eu aș scrie în chestia asta lucruri pe care nimeni nu le-a relevat, dar în slujba în care sunt nu-mi dă mâna. Am fost la recrutare, ar fi trebuit Sulina să dea vreo 400 tineri, știi câți s-au ales?

Numai 2.

Toți ceilalți declarau că fac armata.

Zoso! (Jos în Grecia)

După 2 luni vin înapoi din Grecia cu acte în regulă.

E un proces social extrem de interesant de cari nimeni nu s-a interesat. Dar cum spun nu-mi dă mâna să scriu, strâng note și cîndva o să lucrez.

Grecii de aici au recurs la un truc cu care vor să ne prindă:

Au adus un grec din insula Cipru, colonie engleză și deci profesor englez, deși e grec curat din Levant. Se laudă că va avea sprijinul consulatului englez.

Școala vor s-o pue sub direcția unui grecoman macedonian.

Unul dintre acei frați arumîni pentru care naționalitatea e o profesie rentabilă. Dacă e plătit de român e român, dacă de greci e grec și dacă de bulgari e bulgar. Acest individ a fost agent sanitar în Sulina. Dat afară s-a făcut grec și sub forma de român avea să ia direcția școalei grecești.

E aci o întreagă înjghebare deghezată pentru care grecii de aici au strâns bani mulți.

Vă fac atenți. În octombrie cică vine Haret aci pentru piatra fundamentală a bisericii și școlei. Vino atunci în Sulina, e interesant.

Salutări!

Eug. Botez, căpitan²⁷.

²⁷Biblioteca Academiei Române, *op. cit.*

Căpitanul Eugeniu Botez – scriitorul Jean Bart la Sulina

În momentul trimiterii scrisorii acesteia, Eugeniu Botez – Jean Bart se afla la Sulina, de aproximativ jumătate de an. O mică știre din ziarul „Universul”, din 17 aprilie 1909, făcea cunoscute înlocuirile pe care Ministerul de Război le comunica Ministerului Lucrărilor Publice în privința ofițerilor din serviciul porturilor, rechemăți printre cadre, spre a-și face stagiul, din porturile de la Galați, Constanța, Sulina și Calafat. La Sulina, căpitanul Eugeniu Botez l-a schimbat pe locotinent-comandorul C. Focșa²⁸. În cadrul mutărilor, căpitanul Botez Eugeniuera transferat de la divizia de Dunăre la inspectoratul navigației porturilor²⁹.

Abia în aprilie 1911 a fost numit titular în funcția de „căpitan principal”, cu 550 lei salariu și 100 lei diurnă, prin Înaltul Decret nr. 1420/1 aprilie 1911³⁰.

În 29 ianuarie 1912, în ziarul „Dimineața” a apărut știrea, conform căreia, locotenent-comandorul Theodorescu Mihail și căpitanul Botez P. Eugeniu, au fost confirmați, cel dintâi căpitan de port principal la Brăila, iar cel de al doilea căpitan de port principal și comisar maritim al portului Sulina³¹.

Apoi, prins într-un conflict diplomatic, i-a fost aprobată demisia din cadrele active ale armatei, trecând ca ofițer în rezervă și rămânând în același post la Sulina, până în noiembrie 1913³².

Conform profilului său ideologic, la sfârșitul lunii martie 1913, îl regăsim pe Eugeniu Botez – Jean Bartprezidând, în calitate de comisar maritim al portului, „Bursa muncii”, muncitorilor din port, pentru stabilirea delegaților pe anul 1913 - 1914. Lista în frunte cu Anton Mocanu a reușit, iar cea a sindicaliștilor la căzut³³.

În vara lui 1913, în viața privată a lui Eugeniu Botez se petrece drama de a-și fi pierdut soția, pe Marioara Botez, care s-a stins din viață, în ziua de 22 iunie 1913, la vârsta de 30 de ani, lăsând în urmă doi fii, Călin și Stroe³⁴.

Apoi, în septembrie 1913, căpitanul în rezervă Eugeniu Botez, comisar maritim al portului Sulina, a fost numit căpitan de port principal al portului Constanța, în locul lui căpitanului Troescu Vasile, chemat, în cadrele marinei militare³⁵. Presa mai preciza despre căpitanul comandor Vasile Troescu, căpitan principal al portului Constanța, faptul de se fi menținut în serviciul inspectoratului general al navigațiunei și porturilor în gradul de comisar al portului maritim Sulina, în locul căpitanului de rezervă Botez Eugeniu, numit căpitan principal al portului Constanța³⁶.

²⁸ „Universul”, Anul 27, Nr. 102, 17 aprilie 1909, p. 3.

²⁹ „Dimineața”, Anul 6, Nr. 1850, 16 aprilie 1909, p. 2.

³⁰ Constantin Mohanu, *op. cit.*, p. 119.

³¹ „Dimineața”, Anul 9, Nr. 2837, 29 ianuarie 1912, p. 2.

³² Constantin Mohanu, *op. cit.*, 135.

³³ „Universul”, Anul 31, Nr. 85, 28 martie 1913, p. 3.

³⁴ „Universul”, Anul 31, Nr. 178, 1 iulie 1913, p. 3.

³⁵ „Adevărul”, Anul 26, Nr. 8626, 17 septembrie 1913, p. 2.

³⁶ Idem, Anul 26, Nr. 8635, 26 septembrie 1913, p. 2.

Ziarul „Dimineața” aducea precizarea că transferul intra în vigoare cu data de 1 octombrie 1913³⁷.

Căpitanul în rezervă Eugeniu Botez, căpitan de port principal la portul Constanța, la 1 iunie 1915, a fost detașat provizoriu în postul de comisar maritim la portul Sulina în locul căpitanului de rezervă Mihuță Triadanfil, care trece la portul Constanța³⁸. Informația apare și în Monitorul Oficial, trecerea de la divizia Dunăre, la aceeași divizie, adăugându-se și avansarea în gradul de locotenent-comandor în rezervă a căpitanului în rezervă Botez Eugeniu, în noiembrie 1915³⁹.

În mijlocul unui conflict diplomatic

Pe când Eugeniu Botez / Jean Bart era comandantul portului Sulina, ceea ce însemna că era suveran pe orice mișcare din port, a ancorat un mare vas britanic, rămânând acolo pentru câteva zile. La plecare, comandantul vasului englez nu s-a conformat regulilor protocolare prevăzute prin statut și regulamente, încercând să părăsească portul fără să încheie nicio formalitate.

Comandorul Eugeniu Botez care vegea la respectarea cu strictețe a legilor și regulamentelor s-a împotrivit și a somat regulamentar vasul britanic, dând ordine militare în consecință. Comandantul vasului englez nu s-a supus, refuzând să execute riguroasa disciplină dintr-un port mic. Întors în patria sa, a făcut plângere autorităților britanice, care a supus cazul guvernului român.

Al. A. Bădărău, ministrul Lucrărilor Publice, în perioada 1911-1915, „probabil, speriat de eventualitatea unui conflict diplomatic între România și Anglia” a dispus fără alte investigații revocarea lui Eugeniu Botez din calitate de comandant al portului Sulina. După ce chestiunea a fost supusă prim-ministrului Titu Maiorescu, acesta a recunoscut că „toată dreptatea” a fost de partea lui Eugeniu Botez. De asemenea, chestiunea a fost supusă și în Parlamentului englez, unde un membru a făcut o interpelare. Lordul Asquith a explicat cum au decurs faptele, argumentând că măsura comandantului român a fost „pe deplin” în spiritul legilor și regulamentelor dunărene.

Ziaristul de la „Adevărul” evocând epilogul, a menționat că în același an, Barbu Ștefănescu Delavrancea și Alexandru Vlahuță au vizitat portul Sulina, dezbătând împreună cu Eugeniu Botez / Jean Bart problema dunăreană⁴⁰.

După ceva timp, printr-o remaniere guvernamentală, Titu Maiorescu s-a menținut în funcția de premier, portofoliul ocupat de Al. Bădărău fiindu-i încredințat lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, iar Eugeniu Botez, în calitate de ministru delegat, a participat, în anul 1912, în America, la Conferința Internațională de Marină, comandantul portului Sulina fiind singurul reprezentat al României la

³⁷ „Dimineața”, Anul 10, Nr. 3440, 30 septembrie 1913, p. 4.

³⁸ „Românul”, Anul 46, Nr. 388, 1 iunie 1915, p. 2.

³⁹ „Monitorul Oficial”, Nr. 180, 10 noiembrie 1915, p. 7515.

⁴⁰ „Adevărul”, Anul 47, Nr. 15208, 4 august 1933, p. 2.

eveniment. În presă apare ca evenimentul să fi avut loc de la New York⁴¹, iar biograful Constantin Mohanu afirmă că s-a desfășurat la Philadelphia⁴².

Reabilitarea/ renumirea

În intervalul 20 iunie -noiembrie 1913, în timpul crizei balcanice, a fost mobilizat și numit comandant al garnizoanei Sulina, îndeplinind simultan și funcția de comisar maritim. În calitate de comandant al garnizoanei, i s-au încredințat trupele de uscat și un ponton de torpile de baraj, având misiunea ca, împreună cu crucișătorul „Elisabeta”, să asigure apărarea gării Sulina.

În octombrie 1913, a fost numit căpitan de port la Constanța.

A revinit la Sulina, în 28 mai 1915, ocupând funcția de comisar maritim, la cererea Statului Major General al Armatei.

În noiembrie 1915 a fost ridicat la gradul de locotenent-comandor.

Pe 14 ianuarie 1916 a fost numit comandant militar al portului Sulina, cu misiunea de a apăra Gurile Dunării.

În perioada 1 septembrie 1916 - 31 mai 1918, în timpul Primului Război Mondial, Eugeniu Botez a avut o dublă calitate, îndeplinind funcțiile de comandant militar al portului Sulina și căpitan de port din partea Comisiei Europene a Dunării. Prin măsurile luate, a căutat să demonstreze reprezentanților Comisiei Europene a Dunării că statul român poate asigura la fel de bine supravegherea navigației.

La 1 septembrie 1917, pentru activitatea depusă, a fost avansat la rangul de căpitan-comandor. După o vreme de peste opt ani comisar maritim la Sulina (1909-1913, 1915-1918), Eugeniu Botez a părăsit localitatea, în decembrie 1918, iar din 1921 s-a stabilit definitiv în București⁴³.

Politica statală în Dobrogea

Statisticile confirmă observația căpitanului portului în privința prevalenței grecilor la Sulina în perioada 1904 -1920. Cosmopolitismul se datora prezenței acolo a Comisiei Europene a Dunării. O anumită presiune și concurență referitoare la autoritate a intervenit după recunoașterea internațională a Independenței de Stat a României.

Autoritățile românești au dus o politică de „românizare” a Dobrogei prin: transferul de populație, clădirea de biserici, înființarea de școli, crearea infrastructurii și dezvoltarea economiei. Subiectul a suscitat adevărate campanii de presă.

Politica statală pentru Dobrogea în perioada ce a urmat după cucerirea Independenței de Stat a României s-a axat pe „stabilirea în mod definitiv a culturii românești”, în condițiile în care „un număr de naționalități deosebite, și ca rasă, și ca religie, și ca aspirațiuni și dintre care niciuna nu avea preponderență numerică

⁴¹Idem, Anul 47, Nr. 15209, 5 august 1933, p. 2.

⁴²Constantin Mohanu, *op. cit.*, p. 138.

⁴³Lăcrămioara Manea, Mădălina Ciocoiu, Iuliana Costea, *Europolis. Destinul unui oraș – titlul unui roman*, Brăila, Editura Istros, 2013, pp. 66-67.

sau culturală, se certau pe întâietate”⁴⁴. Un rol însemnat în această acțiune l-a avut Spiru Haret, în contextul social tulbure al epocii.

Pentru consolidarea statului național unitar român, în Dobrogea, precum și în Basarabia și Transilvania s-au luat măsuri de înmulțire a școlilor și bisericilor. În Dobrogea, au venit învățători din țară sau din Ardeal, iar conducerea învățământului din satele mai mari a fost adusă de la orașe. Copiii sătenilor erau îndrumați să învețe meșteșugurile sau negustoria. Cum obținerea Dobrogei a fost rezultatul unui dureros schimb teritorial, prin pierderea Basarabiei, inițial politicile publice au fost incoerente, făcându-se doar administrație, neglijându-se interesele superioare ale statului, nerealizându-se studii referitoare la raporturile dintre locuitori, situația economică, gradul de cultură a fiecărei naționalități etc. Continuându-se raționamentul, se acreditase ideea că „Dobrogea este o țară străină, în care elementul românesc nu contează decât foarte puțin atât ca număr cât și din punctul de vedere cultural”⁴⁵.

O sinteză a politicii de stat referitoare la Dobrogea o face prefectul județului Tulcea, Ion C. Atanasiu, în 22 septembrie 1910, cu prilejul sosirii prim-ministrului Ion I. C. Brătianu, pentru o serie de „punere a pietrelor fundamentale” la lucrările pentru apă, palatul de justiție, clădiri școlare. La discursurile de la banchetul dat în onoarea premierului, prefectul subliniază declasarea Tulcei în comparație cu Constanța, în distribuirea fondurilor de investiții, considerată justă, având în vedere importanța strategică⁴⁶.

Grecii din Sulina – elementul etnic predominant

La Sulina trăiau greci, ucrainieni, ruși, armeni, bulgari, germani, italieni, englezi, polonezi, francezi, sârbi, evrei, albanezi și români. La începutul secolului al XX-lea grecii erau majoritari.

Statistica Primăriei Sulina privind situația etniilor, în anul 1904, a înregistrat o populație de 4 913 locuitori, din care 1 211 bărbați, 986 femei, iar restul copii.

Grecii, cei mai numeroși, erau 2 056, în timp ce românii numărau de 803 persoane. Statistica mai semnală alte 18 etnii: ruși (ucraineni) 594, armeni 444, turci 268, austro-ungari 211, evrei 173, albanezi 117, germani 49, italieni 45, bulgari 35, englezi 24, tătari 22, muntenegreni 22, polonezi 17, francezi 11, lipoveni 7, danezi 6, găgăuzi 5 și indieni 45⁴⁷. În urma recensământului populației din decembrie 1912 - ianuarie 1913, la Sulina erau în jur de 7500 de locuitori, din care: 2 977 greci (39,9%); 1 785 români (23,9%); 1060 ruși (14,2%); 311 turci și tătari (4,1 %); 288 evrei (3,8%); alții (14,1 %) ⁴⁸.

⁴⁴Constantin Moisil, „Din istoria culturii românești în Dobrogea”, în *Lui Spiru C. Haret «ale tale dintru ale tale» la împlinirea celor șasezeci ani*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Ssor. Ion St. Rasidescu, p. 1109.

⁴⁵*Ibidem*, p. 1111.

⁴⁶„Viitorul”, Anul 4, Nr. 1005, joi, 23 septembrie 1910, p. 2.

⁴⁷Lăcrămioara Manea, Mădălina Ciocoiu, Iuliana Costea, *op.cit.*

⁴⁸*Ibidem*.

Pentru anul 1922, un tablou al populației orașului Sulina pe naționalități și profesii, întocmit până la 1 ianuarie 1923 și certificat de Biroul populației din cadrul Primăriei, confirmă un total 3 920 locuitori dintre care, pe naționalități și pe sexe - români: 2 112 (588 bărbați, 557 femei, 488 băieți, 479 fete); greci 1 280 (425 bărbați, 429 femei, 221 băieți, 205 fete); sârbi - 143 (58 bărbați , 49 femei, 3 băieți, 33 fete); ruși - 102 (35 bărbați, 42 femei , 3 băieți, 22 fete); otomani - 76 (26 bărbați, 29 femei, 21 fete); italieni - 68 (30 bărbați, 23 femei, 7 băieți, 8 fete); armeni - 37 (16 bărbați , 9 femei, 9 băieți, 3 fete); cehoslovaci - 31 (12 bărbați, 14 femei, 15 fete); englezi - 24 (10 bărbați , 8 femei, 4 băieți , 2 fete); polonezi - 15 (2 bărbați, 6 femei, 4 băieți, 3 fete); albanezi - 11 (3 bărbați, 4 femei, 4 fete); unguri -6 (2 bărbați , 4 femei); bulgari - 5 (un bărbat, o femeie, 2 băieți, o fată); danezi – 5 (un bărbat, 3 femei, o fată); francezi - 3 (un bărbat și 2 femei); persani - 2 bărbați⁴⁹.

La Sulina existau consulate generale ale Angliei, Austro-Ungariei, Franței, Italiei, Greciei, Țărilor de Jos, Rusiei, Belgiei, Turciei.

Pe lângă bisericile și comunitățile din oraș s-au înființat școli cu predare în câteva limbi majoritare atunci, agreeate de legile românești, fiecare finanțată de comunitatea respectivă, școli care au funcționat și în prima parte a sec. XX.

Conform statisticilor, s-a constatat că populația românească s-a dublat în perioada 1905-1912 (de la 824 la 1785), însă abia spre anul 1920, elementul românesc la Sulina a devenit preponderent, iar din 1923 populația românească a reprezentat aproape dublul grecilor: 2112 de români și 1280 de greci. Acest aspect este reflectat, cu predilecție, în rândul nașterilor înregistrate la Sulina: în anul 1910, din 244 de copii născuți, 75 erau români și restul de 169 erau de alte etnii; în anul 1921, din 126 de copii născuți, 41 erau români și restul, de 85 erau de alte etnii⁵⁰.

Școala din Sulina

Atent observator, patriot, a acționat încercând să echilibreze derapajele, atât cât natura funcției i-o permitea, cu riscul producerii un conflict diplomatic, la un moment dat⁵¹. A pledat pentru preponderența limbii române în administrație, aflată în poziție inferioară comparativ cu limba greacă. Prin natura funcției militare și talentul scriitoricesc a reușit să se afle în preajma decidenților, de la autorități locale, până la miniștri și Rege. Putem să intuim că de câte ori a avut ocazia și-a exprimat punctele de vedere și a influențat cât a putut luarea unor decizii importante de la cel mai înalt nivel. În dimineața de 29 septembrie 1909, la ora 4, din Tulcea, plecau spre Sulina, cu 2 vapoare, autorități politice centrale și locale. La ora 6 au ajuns la Sulina, cu vaporul „Principele Nicolae”, miniștrii Spiru Haret, Anton Carp, precum și Grigore Antipa, secretar general al Ministerului Domeniilor Publice. Pe vasul „Domnița Florica” au venit Ioan Atanasie, prefectul județului, protoereul județului – Niculescu, revizorul școlar Gheorghiu și inginerul Penescu. La debarcader au fost așteptați de către subprefectul Oardă, de căpitanul portului

⁴⁹*Ibidem*, pp. 20-23.

⁵⁰*Ibidem*.

⁵¹„Adevărul”, Anul 25, Nr. 8109, 11 aprilie 1912, p. 2.

Eugeniu Botez, de primarul comunei – Strat, de parohul Gheorghiu, de membrii Consiliului comunal, de corpul didactic, de către polițaiul orașului, de șefii de servicii și un numeros public. La ora 7, miniștrii au coborât de pe vapor și împreună cu cei prezenți au vizitat locul unde urma să se clădească noua catedrală a orașului. De acolo, „au făcut o plimbare până în apropiere de intrarea portului, unde căpitanul Eugen Botez le-a dat amănunțu despre lucrările Comisiunii europene”, se relatează în presa vremii⁵². După tonul scrisorii redactate cu doar două săptămâni înainte, este de greu de crezut, dincolo de eticheta militară, că Eugeniu Botez nu a găsit formula să-și exprime față de ministrul învățământului poziția referitoare la poziția inferioară a școlii românești și a limbii române.

Revenind la desfășurarea evenimentului pe care presa vremii l-a relatat, aflăm că înalții oaspeți, la ora 8, s-au dus la biserică, unde parohul Gheorghiu a ținut o cuvântare abordând chestiunea bisericilor și a școlilor din Dobrogea, arătând necesitatea clădirii catedralei din Sulina.

În răspunsul său, ministrul Spiru Haret s-a arătat mulțumit că într-una dintre părțile cele mai importante ale Dobrogei există „preoți și învățători care lucrează pentru binele comun”⁵³.

A urmat un moment foarte important al vizitei, punerea pietrei fundamentale a Școlii primare Nr. 2 din Sulina. S-a oficiat serviciul divin de către protoereul județului și de către clerul din localitate. În tot timpul serviciului corul bisericesc a intonat cântece religioase. „Elevii și elevele școalei primare, cât și micii copii de la școala froebeliană au fost de față, îmbrăcați în costume naționale. D. ministru s-a întreținut și cu micii elevi”⁵⁴.

Inevitabil, au urmat discursuri. Revizorul școlar Gheorghiu a făcut o dare de seamă a tuturor școlilor din Dobrogea, subliniind și faptul că urmau să se clădească 28 de localuri noi.

Ministrul Spiru Haret în răspunsul său a mulțumit prefectului Atanasie pentru munca din acest domeniu al școlilor, după care a făcut o comparație cu situația din urmă cu 30 de ani, remarcând că igiena din școli contribuie mult la rata lor de frecvență.

În acel cadru solemn, directorul școlii –Arjoca a citit *Actul de fundație* al școlii, care a fost semnat de către miniștrii și oficialitățile prezente. Documentul a fost emis în dublu exemplar, unul fiind depus la temelie școlii, iar cel de-al doilea, dat spre păstrare, în arhivă⁵⁵.

După eveniment, miniștrii au plecat cu trăsurile, în vizită la farul Comisiei Europene a Dunării. Când s-au înapoiat, au luat parte la banchetul dat în onoarea domniilor lor, la Cercul Militar din localitate.

⁵²Idem, Anul 22, Nr. 7211, 2 octombrie 1909, p. 3.

⁵³*Ibidem*.

⁵⁴*Ibidem*.

⁵⁵*Ibidem*.

Și la banchet s-au rostit mai multe discursuri. Printre subiectele abordate, Ministrul Anton Carp a promis că se va interesa mai de aproape de starea materială a veteranilor din județul Tulcea, recunoscând că starea lor lăsa mult de dorit⁵⁶.

La ora 12 și jumătate miniștrii și întreaga delegație au plecat spre Tulcea, cu aceleași vapoare⁵⁷.

Discursurile au fost susținute de către primarul Niculescu și ministrul Haret. În ziua următoare, Spiru Haret mergea să inaugureze o școală din Chilia, iar ministrul Anton Carp urma să plece la București⁵⁸.

Miniștrii Spiru Haret și Anton Carp se aflau în circuit de punere a pietrelor de temelie ale școlilor dobrogene. În aceeași zi, de 29 septembrie 1909, au pus piatra fundamentală la școala din piața Sfântul Gheorghe, din Tulcea⁵⁹. Vizita lor fusese anunțată din timp. Pentru data de 28 septembrie fusese planificată inaugurarea școlii din satul „Regele Carol”⁶⁰.

Școala din Sulina s-a înființat, într-adevăr, inaugurarea având loc pe 21 octombrie 1910. Pe cea de-a doua pagină a ziarului „Viitorul”, din 30 octombrie, un titlu mare consemna: *Un monument de cultură la Gurile Dunărei. Inaugurarea marelui local de școală din Sulina. Solemnitatea. Cuvântările d-lui primar D. Strat, revizor școlar T. Gheorghiu, diriginte Arjoca. Discursul d-lui prefect I. C. Atanasiu*⁶¹.

Inaugurarea noii școli primare de băieți s-a organizat la ora 6 p.m, iar prefectul județului Tulcea, I. C. Atanasiu venise special spre a prezida evenimentul. Se mai aflau cu acea ocazie la Sulina: subprefectul plășii Sulina – C. Oardă, primarul orașului – D. Strat, revizorul școlar al județului Tulcea – T. Gheorghiu, inginerul arhitect al Ministerului Cultelor și instrucțiunii publice – M. Fakler, ajutorul de primar – Iuliu Spătan, comandantul Jandarmeriei – căpitanul Schipor, consilierii comunali: At. Hagiopol, Ahmet Mehmet, I. Banu, comandantul crucișătorului „Elisabeta” – comandorul Negru șilt-comandor Focșa, cu întreg corpul ofițeresc de pe bastiment. Desigur, în rândul asistenței se regăsea și căpitanul Botez, comisar maritim. Ziaristul mai nota că au fost prezenți mulți „cetățeni fruntași” din Sulina, împreună cu soțiile și fiicele lor⁶².

După oficierea serviciului divin de către Protoereul județului Tulcea – S. S. Bogatu, asistat de către preotul Dosoftei Crihană, Arhimandrit de la Biserica Sfântul Nicolae, din localitate, au urmat discursurile primarului, revizorului școlar și prefectului.

Primarul Dimitrie Strat a relevat că „este încă viu întipărită în mintea tuturor că abia de un an de zile s-a pus cu o deosebită solemnitate, în prezența d-

⁵⁶*Ibidem.*

⁵⁷*Ibidem.*

⁵⁸„Universul”, Anul 27, Nr. 269, 1 octombrie 1909, p. 3.

⁵⁹*Ibidem.*

⁶⁰„Universul”, Anul 27, Nr. 245, 27 septembrie 1909, p. 3.

⁶¹„Viitorul”, Anul 4, Nr. 1036, 30 octombrie 1910, p. 2.

⁶²*Ibidem.*

lui ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice Haret și a d-lui ministru, pe atunci, de Domenii A. Carp, piatra fundamentală a noului local de școală”⁶³. Se amintea că aprobarea proiectului și acordarea sumelor necesar se datora ministrului Haret. S-a subliniat că școala din Sulina era a 36-a clădire inaugurată de către prefectul Atanasiu, în Dobrogea, în ultimii doi ani ai mandatului său. S-au mai adus mulțumiri inginerului comunal V. Niculescu, „pentru râvna și munca neclintită ce a depus-o în conducerea noii clădiri care îi este răsplătită astăzi prin reușita și trăinicia acelei clădiri”. În mod simbolic, la finalul discursului său, primarul a predat cheia noii școli revizorului școlar, acest fapt semnificând că „autoritățile comunale au știut să-și facă datoria față de învățământ, rămânând ca de acum înainte să și-o facă cei chemați a conduce și educa tinerele generațiuni ce vor colinda prin noua școală”⁶⁴.

La rândul său, revizorul școlar T. Gheorghiu a trecut în revistă activitatea extrașcolară a perioadei mandatului prefectului Atanasiu, subliniind „starea deplorabilă” în care se găseau școlile existente în județ și din Delta, plus câteva localități unde „nu existau de fel localuri de școală”, din 1883, nemaifăcându-se niciun progres în domeniu. Pentru reparații și construcții, în ultimii doi ani, fusese repartizată suma de 800 000 lei. Apoi, revizorul a predat cheia directorului școlii, urându-i „să își facă datoria de bun dascăl și de aci înainte și să se producă de astăzi înainte buni Români în noua școală”⁶⁵. Formularea „buni români” se încadrează politicii centrale de „românizare” a Dobrogei.

În cuvântarea sa, dirigintele Arjoca al Școlii primare de băieți a făcut istoricul școlilor primare din Sulina, începând cu 1883 și prima școală primară. Numărul copiilor a fost mereu în creștere, conform recensămintelor școlare, iar o nouă clădire pentru școală fusese necesară. Directorul afirma că eforturile comunei trebuiau continuate, cu completarea localurilor pentru acoperirea nevoilor școlare. Directorul școlii a adus omagii ministrului Spiru Haret „pentru progresul și avântul ce a știut să dea instituțiilor școlare din țară de când se află d-sa la departamentul instrucțiunii publice”⁶⁶.

Prefectul I. C. Atanasiu, în încheierea seriei discursurilor, la rândul său, a întors laudele și mulțumirile primarului D. Strat, precum și consiliului comunal pentru „râvna și munca ce au depus-o cu această ocazie”. A enumerat toate realizările ultimilor ani, din Sulina: străzile noi, asanările, construcția abatorului, instalația luminii electrice, ridicarea noului și frumosului local de școală, urmând noua și impozanta catedrală. Efortul urbanistic avea totodată un rol strategic în imaginea țării, Sulina era primul port al țării unde intrau străinii, fiind important ca aceștia să realizeze că ajungeau într-o țară civilizată. Politicianul și-a continuat discursul accentuând că întreg guvernul și el personal și-au îndreptat atenția în paralel asupra modernizării orașului, dar „nu s-a uitat cultul de care este strict legat

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

Statul român în toate manifestațiile sale”. Făcea referire la faptul că se începuse construirea catedralei din Sulina, „măreț monument religios ca să dovedească tuturor veniți de peste 9 mări și 9 țări acordul, concordia și civilizația ce domnește în această parte a orientului Europei”⁶⁷.

Observăm diferențe de nuanțe și abordare între discursurile politicianiste și termenii realității exprimați în scrisoarea căpitanului de port, evocați însă și acolo în mod controlat. În ambele cazuri se vorbea despre patriotism, însă în mod diferit. Eugeniu Botez atragea atenția asupra deznaționalizării și un fenomen demografic persistent, respectiv preponderența grecilor, prefectul Atanasiu prezenta realizările regale și mândria în fața străinilor.

Prefectul a elogiat guvernul și mai presus de oricine, pe Rege, care a știut să conducă oștirile ștăra spre obținerea Independenței statale:

„Încheind, spune că peste toate și în toate, trebuie să nu uităm pe acela care cu brațul său vânjos a știut să conducă oștirile noastre pe câmpia de luptă, redobândind independența noastră, iar cu ochiul său ager și veșnic neadormit a știut să facă din România un puternic Regat și să conducă țara la gradul de civilizațiune și de mărire care uimește pe străini. Termină rostind: «Trăiască M. S. Regele Iubitul nostru Suveran, Trăiască M. S. Regina precum și întreaga Dinastie!»”. Cei prezenți au izbucnit în urale. S-a băut șampanie, Primăria a oferit buchete de flori doamnelor prezente. Prefectul a vizitat școala, iar la ora 8 seara, a părăsit localul „lăsând în sufletul tuturor o neștersă amintire de cele câteva clipe duioase petrecute împreună la această frumoasă manifestare a sentimentului național de înfrățire românească”⁶⁸.

Beneficiind de perspectiva retrosectivă am putea considera că un set de mulțumiri pentru realizarea școlii s-ar fi cuvenit lui Jean Bart, care fără îndoială, dusesse tratative de câte ori avusese ocazia, pentru această înfăptuire.

Având în vedere faptul că din 1933 Școala primară de băieți a purtat nume „Jean Bart” și niciun alt nume dintre cele invocate mai sus, rezultă că în memoria colectivă a localnicilor și a contemporanilor, în general, prieteni ori politicieni, s-a știut despre eforturile sale personale pentru înființarea unei școli românești.

Astfel, la câteva luni de la moartea sa, Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor, făcea cunoscut, prin intermediul Monitorului Oficial, din 5 august 1933, că școala primară de băieți din Sulina se va numi «Școala primară de băieți „Jean Bart”», conform Decretului Regal Nr. 2165, din 22 iulie 1933⁶⁹.

⁶⁷*Ibidem*.

⁶⁸*Ibidem*.

⁶⁹„Monitorul Oficial”, Partea I, Nr. 178, sâmbătă 5 august 1933, p. 5124.

*SCHOOL – A „HIGHLY INTERESTING SOCIAL PROCESS” AT SULINA –
EUROPOLIS. A NOTE FROM A LETTER, DATED 1909, STORED IN THE
COLLECTIONS OF THE ROMANIAN ACADEMY LIBRARY, SIGNED BY THE
HARBORMASTER, EUGENIU BOTEZ - THE WRITER JEAN BART*

-abstract-

Key Words: Sulina, Jean Bart, *Europolis*, school, multiculturalism, school, harbor, letter, Romanian Academy Library.

This article also proposes a reconsideration of the relationship between biography - literary work, respectively literary work - historical reality, by selecting the substantive, historical and cultural characteristics, that allow historical research to discover parts of reality unfit for its instruments, then by the double operation of extraction from context and recontextualization, literature bringing accuracy to the knowledge of the subject. More commonly known by his pen name, Jean Bart - Eugeniu Botez (1877 - 1933) the naval officer, was the man who had the strength to change the realities of his world, and the collective memory has remembered his involvement, honoring him over time.

Thus, a few months after his death, the Ministry of Instruction, Cults and Arts, announced, through the Official Gazette of August 5, 1933, that the primary school for boys in Sulina, inaugurated on September 29, 1909, will be called "Primary School for Boys "Jean Bart"", according to Royal Decree No. 2165 of July 22, 1933. A unique letter, dated September 12, 1909, signed by the harbormaster, Eugeniu Botez, preserved in the Manuscript Collections of the Romanian Academy Library, is presented as a sketch of the atmosphere developed in the novel *Europolis*, but it is trenchant in its pages, naming the complicated social and political problems of the small but cosmopolitan community on the outer eastern edge of the country, where the central authorities were getting harder to reach on the occasion of various festivities. The author requests the establishment of Romanian schools in Sulina where the Romanian language, although the official language of the Romanian state, was not spoken in public institutions. Sulina was the place that brought Jean Bart literary fame by metamorphosing lived experiences between 1909-1913 and 1915-1918 in the novel *Europolis*. Beyond the narrative, the scenes described artistically document the dynamics of the port world at the border of the country marked by specific political and administrative developments, determined by the functioning of the European Danube Commission (1856 - 1930), status of «porto-franco» of Sulina and recognition of the State Independence of Romania (1878).